

ઐતિહાસિક પારડી ખેડ સત્યાગ્રહ (વલસાડ)

પટેલ દિપકભાઈ ગુલાબભાઈ
વાંકલ (લવકર ફળિયા) તા.જી.વલસાડ

૧. પ્રસ્તાવના

ભારતમાં ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહની કદીયે ન બુઝાય તેવી જ્યોત આઝાદીના સમયે જલતી રાખી હતી પણ આઝાદી બાદ એ ગાંધી જ્યોત પર રાખ ફરી વળી હતી આ રાખને ફૂંક મારી ઉડાડનાર અને આઝાદી પછીયે ગાંધીજીના તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરનાર પ્રયોગવીર પાકયો હોય તો તે ઈશ્વરભાઈ દેસાઈ હતા. આ પ્રયોગવીરની પ્રયોગશાળા હતી પારડીની ભૂમિ.

વલસાડ જિલ્લાની દક્ષિણ ભાગમાં પારડી તાલુકો આવેલ છે આ તાલુકામાં આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલા ઘાસિયા મેદાન હતા. મૂડીવાદીઓ આ વિસ્તારમાં આદિવાસીઓ પર જોર જુલમ ગુજારતા હતા આ જુલમની સામે ઈશ્વરભાઈ દેસાઈએ ઈ.સ.૧૯૫૩માં ઐતિહાસિક લડત રૂપી સત્યાગ્રહ કર્યો હતો.

પારડીનો ઐતિહાસિક ખેડ સત્યાગ્રહ તા.૦૧/૦૮/૧૯૫૩ના રોજથી શરૂ થયો હતો અને તા.૦૫/૦૭/૧૯૬૭ના દિવસે પૂર્ણ થયો હતો. આ સત્યાગ્રહ ૧૪ વર્ષ સુધી ચાલ્યો હતો. દેશના કૃષિવિષયક માળખામાં અને સામાજિક આર્થિક પરિવર્તનની દિશામાં સામુહિક જનશક્તિ દ્વારા પ્રગટ થયેલા એક અહિંસક સત્યાગ્રહનો આ એક પ્રયોગ હતો.

ભારત સ્વતંત્ર થયા બાદ ઈ.સ.૧૯૫૦માં તે સમયના સુરત જિલ્લામાં ૧૭ લાખ એકર જમીન ખેતીલાયક હતી તેમાંથી ત્રીજા ભાગની એટલે કે સાડા પાંચ લાખ એકર જમીનમાં ઘાસ ઉગતુ હતુ તે પૈકી પારડીની કુલ ૯૮,૦૦૦ એકર જમીનમાં ઘાસ ઉગતુ હતુ. પારડી તાલુકામાં ત્રીજા ભાગની જમીન માત્ર ૧૦૦ જેટલા જમીનદારોના કુટુંબોની માલિકીની હતી. તેમનો વ્યવસાય ઘાસના વેપારનો હતો. તેઓએ આદિવાસીઓ પાસેથી ઘણીખરી જમીન કબજે કરી હતી.

ખેડૂતો પોતાની જમીનના માલિકો મટી ગણોતિયા બન્યા અને આખરે તેઓ મજૂરીયા બની ગયા, જમીનદારો જમીનમાં અનાજને બદલે ઘાસ ઉગાડતા હતા. જેથી પારડીના ખેડૂતોએ હિંસાનો માર્ગ અપનાવવાનું નક્કી કર્યુ પણ હિંસાનો દાવાનળ સળગી ઉઠે એ પહેલા ઈશ્વરભાઈ દેસાઈએ ગાંધીજીનાં અહિંસક માર્ગ દ્વારા સત્યાગ્રહ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

૨. ખેડ સત્યાગ્રહનું સ્વરૂપ અને વિશિષ્ટતાઓ

ચૌદ વર્ષ કરતાં વધુ વર્ષ સુધી ચાલેલા આ સત્યાગ્રહનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ શાંત અને અહિંસક હતું. દેશમાં આઝાદી પછી કૃષિક્ષેત્રે જમીનના કાયદાઓ સહિત થયેલા અને પરિવર્તનોને કારણે આ સત્યાગ્રહે સમગ્ર દેશ અને વિદેશીઓનું ધ્યાન ખેચ્યું, આ સત્યાગ્રહના પ્રણેતા ઈશ્વરભાઈ છોટુભાઈ દેસાઈ અને સ્થાનિક આદિવાસી નેતા શ્રી ઉત્તમભાઈ પટેલ હતા. આ નેતાએ સરકારમાં અને કોંગ્રેસ પક્ષમાં રહીને સત્યાગ્રહને સફળ કર્યો, આ રીતે શાંત, અહિંસક પ્રતિકાર કરવો એ આઝાદી પછીના ઇતિહાસમાં વિરલ ઘટના છે.

૩. સત્યાગ્રહની શરૂઆત

તા.૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩ ના રોજ જમીન વિહોણા કિસાનોએ મામલતદારને આવેદનપત્ર આપ્યું પણ આ સમસ્યાનો નિવડો ન આવતાં ૧-૯-૧૯૫૩નાં રોજ પારડીનાં ડુંભલાવ ગામમાં સાતતાડ સ્થળેથી સત્યાગ્રહની શરૂઆત થઈ લગભગ ૧૫ થી ૨૦ હજાર આદિવાસી ખેડૂત ભાઈ બહેનોએ બરાબર ૧૨.૦૦ વાગ્યે સત્યાગ્રહની શરૂઆત કરી ખેડૂતોએ શાહુકારોના ખેતરો કોદાળીથી ખેડવા માંડ્યા, આ રીતે સત્યાગ્રહનાં મંડાણ થયા, આના પડઘા ગુજરાતમાં જ નહીં પણ સમસ્ત ભારતમાં પડ્યા, જેથી ખેડૂતોને નવી ચેતના મળી, આખરે ૧૯૬૫ના રોજ શ્રી ઈશ્વરભાઈ દેસાઈ અને સરકાર વચ્ચે મંત્રણા યોજાઈ, દરમ્યાન હાઈકોર્ટનો ચુકાદો પ્રગટ થયો તે અનુસાર જમીન ટોચ મર્યાદાના ધારા હેઠળ ઘાસિયા જમીનને ડાંગરની ખેતી માટે ખેડાણ હેઠળ લઈ શકાય એમ જાહેર કર્યું. માર્ચ ૧૯૬૬માં ઈશ્વરભાઈને કોલેરા થયો અને હોસ્પિટલમાં એમનો જીવનદીપ બુઝાઈ ગયો. ઈશ્વરભાઈના અધૂરા કાર્યો પૂરા કરવા એમના મિત્રોએ જવાબદારી ઉપાડી લીધી જેમાં શ્રીમતિ કુમુદબેન, શ્રી ઉત્તમભાઈ પટેલ અને ડૉ.અમુલ દેસાઈ વિગેરે હતા.

આખરે ગુજરાત સરકારના મહેસુલ પ્રધાન શ્રી પ્રેમજીભાઈ ઠક્કર સાથે જમીનદારોના પ્રતિનિધિઓની અવિરત ૧૪ કલાકની મંત્રણા થઈ તા.૫-૭-૧૯૬૭ના રોજ સરકાર અને જમીનદારો વચ્ચે રાજ્યના સચિવાલયમાં સમજૂતીના કરાર થયા અંતે આ કરારથી ૧૪-૧૪ વર્ષથી ચાલતા ખેડ સત્યાગ્રહનો સુખદ અંત આવ્યો, પારડી વિભાગના ભૂમિહીન આદિવાસીઓને મળેલી જમીનની વહેંચણીનું કાર્ય ભારતનાં તે સમયના વડાપ્રધાન શ્રીમતિ ઈન્દિરા ગાંધીના હસ્તે કરવા તેમને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું જે મુજબ પારડીમાં પાર નદીના કાંઠે વિરાટ રેલીમાં ભૂમિ વહેંચણીનાં પત્રકો પોતાના વરદ્ હસ્તે આપી શ્રીમતિ ઈન્દિરા ગાંધીએ પારડીમાં થયેલી ભૂમિ ક્રાંતિને બિરદાવી હતી. જે ઘાસિયા જમીન આદિવાસીઓને મળી હતી તેમાં હાલ ખૂબ સરસ અનાજનું ઉત્પાદન લેવામાં આવે છે.

આ ખેડસત્યાગ્રહ અહીંના આદિવાસીઓ માટે આર્શીવાદ સમાન પૂરવાર થયો હતો જેણે દેશ અને દુનિયાનું ધ્યાન પારડીના ખેત મજૂરો સુધી દોરવામાં સફળતા મેળવી હતી. ખેડ સત્યાગ્રહના પ્રણેતા સ્વર્ગસ્થ ઈશ્વરભાઈ

દેસાઈની સ્મૃતિરૂપે એમની પ્રતિમાં ડુમલાવ ગામમાં મૂકવામાં આવી છે. દર વર્ષે ૧ લી સપ્ટેમ્બરે પારડીના જુદા જુદા ગામે રેલી યોજવામાં આવે છે.

સંદર્ભગ્રંથ

૧. ત્રિવેદી, મહેન્દ્ર (૧૯૯૦). 'ગુજરાત રાજ્ય જિલ્લા સર્વસંગ્રહ (ગેઝેટિયર) વલસાડ જિલ્લો' : ગુ. સરકાર, ગાંધીનગર, પ્રથમ આવૃત્તિ.
૨. દેસાઈ, હકૂમતભાઈ, (૧૯૭૬). 'અણનમ યોધો': સ્વ. ઈ. દે. સ્મારક સમિતિ, સુરત.
૩. દેસાઈ, હકૂમતભાઈ, (૧૯૯૭). 'ઈશ્વરભાઈ—ગાંધીયુગનો ગુલ મહોર' પારડી કિસાન પંચાયત, સુરત.
૪. મુનશી, વાસન્તી 'ગુજરાતમાં જાગૃતિની લહેરો', માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર, નવી દિલ્હી
૫. મહેતા, ર.ના. (૧૯૯૩). 'કિલ્લે પારડી — ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં
૬. રૂબરૂ મુલાકાત, પટેલ ઉત્તમભાઈ હરજીભાઈ, પારડી ખેડ સત્યાગ્રહના આદિવાસી નેતા, મું.પો.ડુમલાવ, તા.પારડી, જી.વલસાડ.